

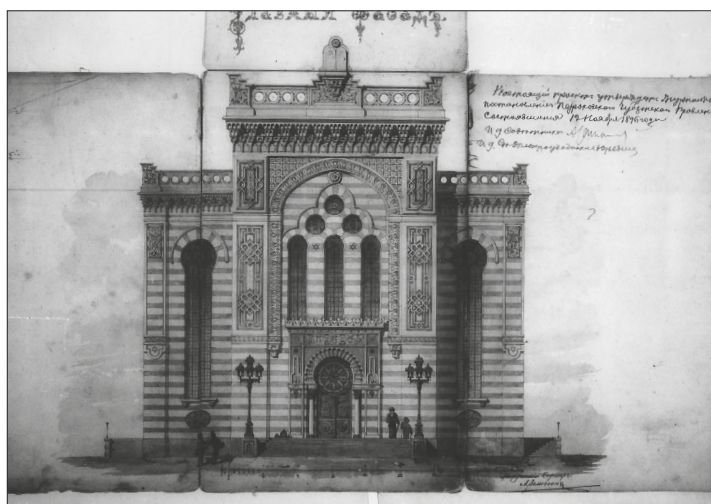
Krzysztof Stefański

 <https://orcid.org/0000-0002-9686-7463>Uniwersytet Łódzki
Instytut Historii Sztuki

Jak skradziono i jak odzyskano (częściowo) plany łódzkiej synagogi staromiejskiej

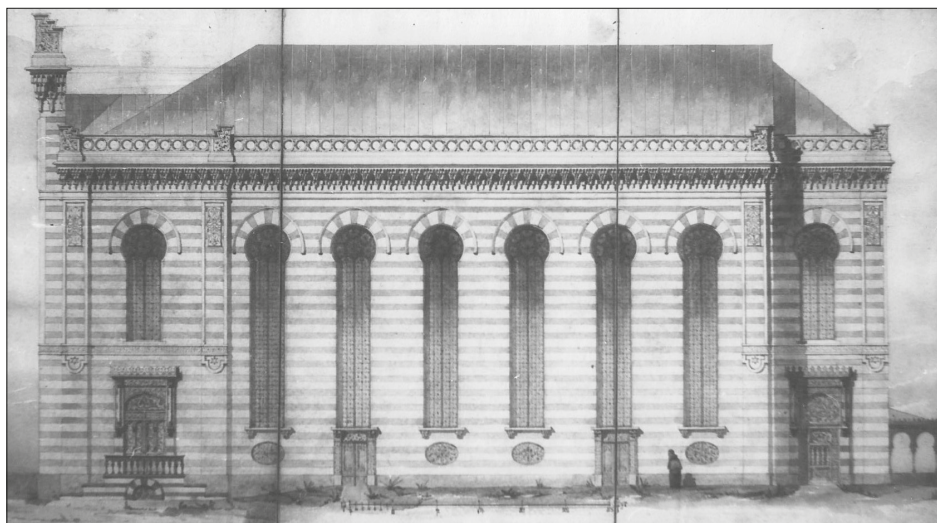
How the plans of the Old Town Synagogue in Łódź
were stolen and (partially) recovered

W pracy badawczej historyka sztuki – podobnie jak w innych dziedzinach – zdarzają się chwile wyjątkowe i zaskakujące. Zazwyczaj wiążą się one z odkryciem nowych, ważnych informacji, planów, z ciekawymi ustaleniami naukowymi. W opisanym poniżej przypadku mamy do czynienia z wydarzeniem o zupełnie innym charakterze – kradzieżą cennych materiałów archiwalnych, a konkretnie planów łódzkiej synagogi gminnej przy ul. Wolborskiej na Starym Mieście. Było to wydarzenie bezprecedensowe, które na szczęście zakończyło się pozytywnie. Warto je przypomnieć, przytaczając zapewne mało znane szczegóły sprawy, w którą piszący niniejsze słowa był mocno zaangażowany – z tego względu pozwolę sobie wyjątkowo opisać ją w pierwszej osobie.

1. A. Zeligson, projekt przebudowy synagogi staromiejskiej – fasada, 1895. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska

Synagoga staromiejska była pierwszym murowanym żydowskim domem modlitwy w Łodzi. Jej budowa rozpoczęła się w 1859 roku po wielu latach starań żydowskiej gminy (kahalu). Wcześniejsza drewniana bożnica położona przy ul. Wolborskiej okazała się zbyt mała wobec szybkiego przyrostu ludności wyznania mojżeszowego, a jej stan techniczny był bardzo zły. Projekt nowego domu modlitwy wykonał łęczycki architekt powiatowy Jan Karol Mertsching, operując popularnymi w XIX-wiecznym budownictwie synagogałnymi formami w stylu mauretańskim, nawiązującym do tradycji budownictwa arabskiego – plany te nie zachowały się, dysponujemy jedynie ich archiwalnym opisem¹. Obiekt użytkowano już w 1861 roku, mimo że nie był jeszcze w pełni wykończony ani wyposażony. Oficjalnie uznano go za ukończony w 1871 roku, choć nadal brakowało zewnętrznego otynkowania oraz przewidzianych w projekcie dekoracji². Ten stan rzeczy trwał do początku lat 90. XIX wieku. Wówczas najbogatszy przedsiębiorca Łodzi wyznania mojżeszowego, Izrael Poznański, podjął decyzję o wykończeniu synagogi, przy jednoczesnym jej powiększeniu. Zadanie to powierzył Adolfowi Zeligsonowi (1867–1919), absolwentowi petersburskiego Instytutu Inżynierów Cywilnych, blisko związanemu z rodziną Poznańskich³.

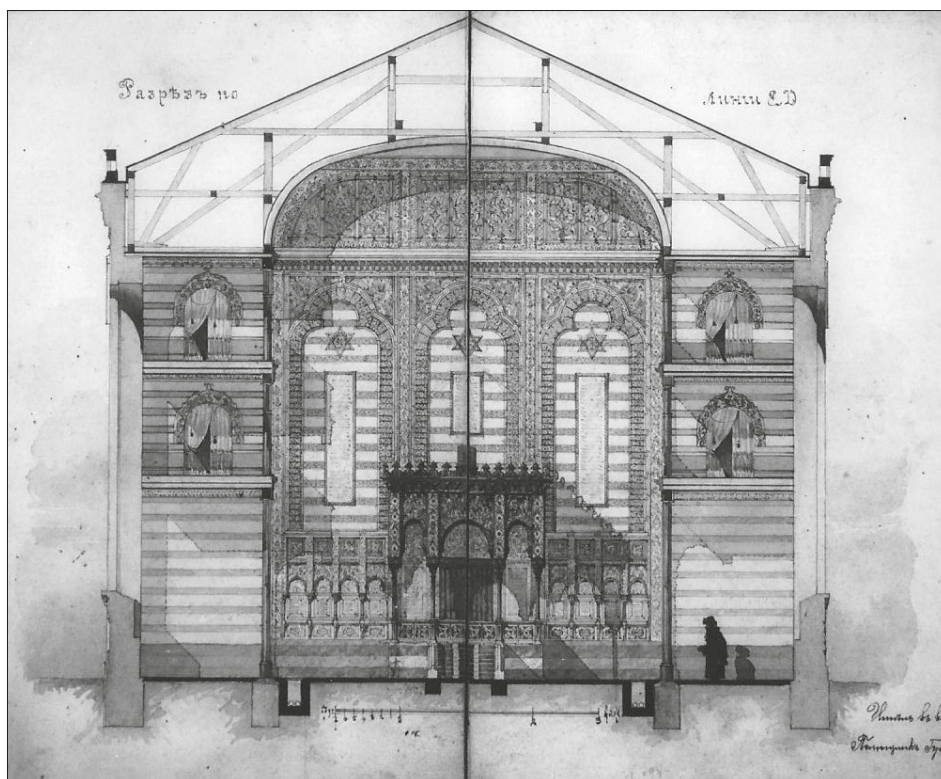
2. A. Zeligson, projekt przebudowy synagogi staromiejskiej – elewacja boczna, 1895.
Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska

1 APŁ, Ant. RPG, sygn. 2534.

2 STEFAŃSKI 1995, s. 49–50.

3 STEFAŃSKI 2010, s. 182–185.

Plany remontu synagogi, połączonego z jej rozbudową, były gotowe w 1895 roku, a zrealizowano je w latach 1897–1900⁴. Synagoga staromiejska była – obok tzw. synagogi „reformowanej”, wzniesionej w centrum miasta, na rogu ulic Zielonej i Spacerowej (obecnie al. T. Kościuszki) – najważniejszym obiektem kultowym łódzkich Żydów. Była miejscem zgromadzeń łódzkiej gminy żydowskiej, skupiającym ortodoksyjnych Żydów ze Starego Miasta, wiernych tradycyjnym formom kultu. Po rozbudowie należała do najbardziej efektownych budowli miasta i, obok kościoła katolickiego pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, stanowiła architektoniczną ozdobę tej części Łodzi. Została zniszczona przez niemieckich okupantów w latach 1939–1940⁵.

3. A. Zeligson, projekt przebudowy synagogi staromiejskiej – przekrój poprzeczny, 1895.
Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska

4 APL, RPG WB, sygn. 9044; APL, ŁGWŻ, sygn. 4.

5 STEFAŃSKI/SZRAJBER 2009, s. 59–60.

Na początku lat 90. XX wieku prowadziłem badania nad łódzką architekturą sakralną XIX i początku XX stulecia, obejmujące również budownictwo synagogalne, w związku z przygotowaniem rozprawy habilitacyjnej. Ich podstawą była kwerenda biblioteczna, obejmująca w znacznej mierze dawną prasę łódzką, oraz kwerenda archiwalna. Wykorzystywano przede wszystkim zespoły: Akta miasta Łodzi, Rząd Gubernialny Piotrkowski (Anteriora, Wydział Budowlany i Wydział Administracyjny), Zbiór Kartograficzny oraz Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska. Ten ostatni zespół, ważny dla badań nad budownictwem synagogalnym, był bardzo skąpy. W archiwum poinformowano mnie, że większość materiałów w nim zawartych nie została jeszcze uporządkowana, jest dopiero w trakcie opracowywania, i z tego względu nie jest udostępniana badaczom. Na moje pytanie, skierowane do jednego z pracowników obsługujących czytelnię, czy w tym nieuporządkowanym zespole mogą znajdować się jakieś plany synagog, otrzymałem odpowiedź, że raczej nie ma tam nic interesującego.

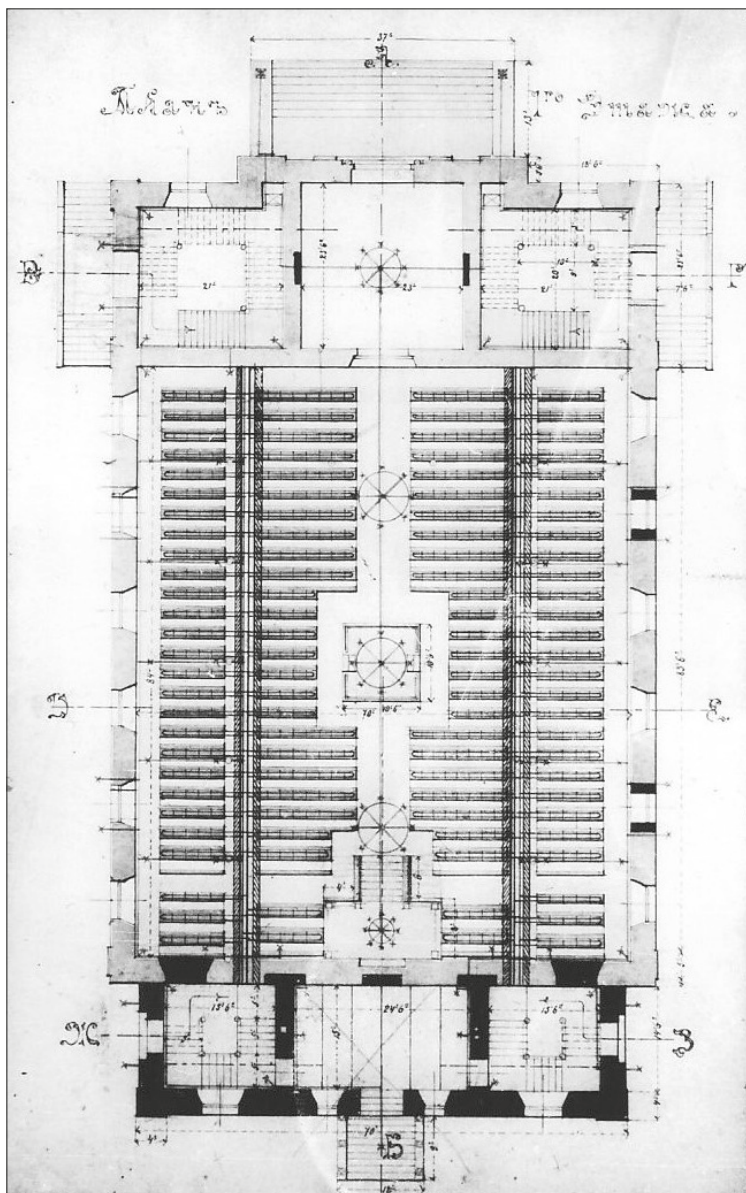
Prace nad rozprawą habilitacyjną ukończyłem w 1994 roku i w następnym roku została ona opublikowana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego⁶. Zawierała również części dotyczące synagog, w których wykorzystałem dostępne materiały. Odrębny artykuł dotyczący tej tematyki opublikowałem w periodyku Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie⁷.

Kilka lat później rozpocząłem pracę badawczą związaną z otrzymanym grantem Komitetu Badań Naukowych nr 7 TO7F 005 15, mającą na celu przygotowanie syntetycznego opracowania rozwoju urbanistycznego Łodzi i jej architektury w okresie przemysłowego rozwoju miasta, do 1914 roku. Wróciłem do przeglądanych wcześniej zespołów archiwalnych, rozszerzając przy tym znacznie obszar moich badań. Dowiedziałem się wówczas – był to początek 1998 roku – że prace nad uporządkowaniem zespołu Gminy Żydowskiej Łódzkiej zostały już zakończone i zespół ten jest dostępny. Sięgnąłem więc do inwentarza, obejmującego już kilkaset jednostek, i pod numerem 427 znalazłem pozycję zatytułowaną „Plany budowy synagogi”. Natychmiast ją zamówiłem. Okazało się, że była to niezwykle gruba teczka zawierająca obszerny zestaw projektów synagogi staromiejskiej przy ul. Wolborskiej 20. Znajdowały się w niej projekty przebudowy („remontu”) synagogi autorstwa Adolfa Zeligsona z lutego 1895 roku, zatwierdzone przez władze gubernialne w Piotrkowie Trybunalskim w 1896 roku, a także rysunki inwentaryzacyjne tejże synagogi sprzed rozbudowy, wykonane przez Zeligsona nieco wcześniej, w grudniu 1894 roku. Dodatkowo teczka zawierała projekt remontu

6 STEFAŃSKI 1995.

7 STEFAŃSKI 1994, *passim*; opublikowano również wersję anglojęzyczną tego tekstu: STEFAŃSKI 1998.

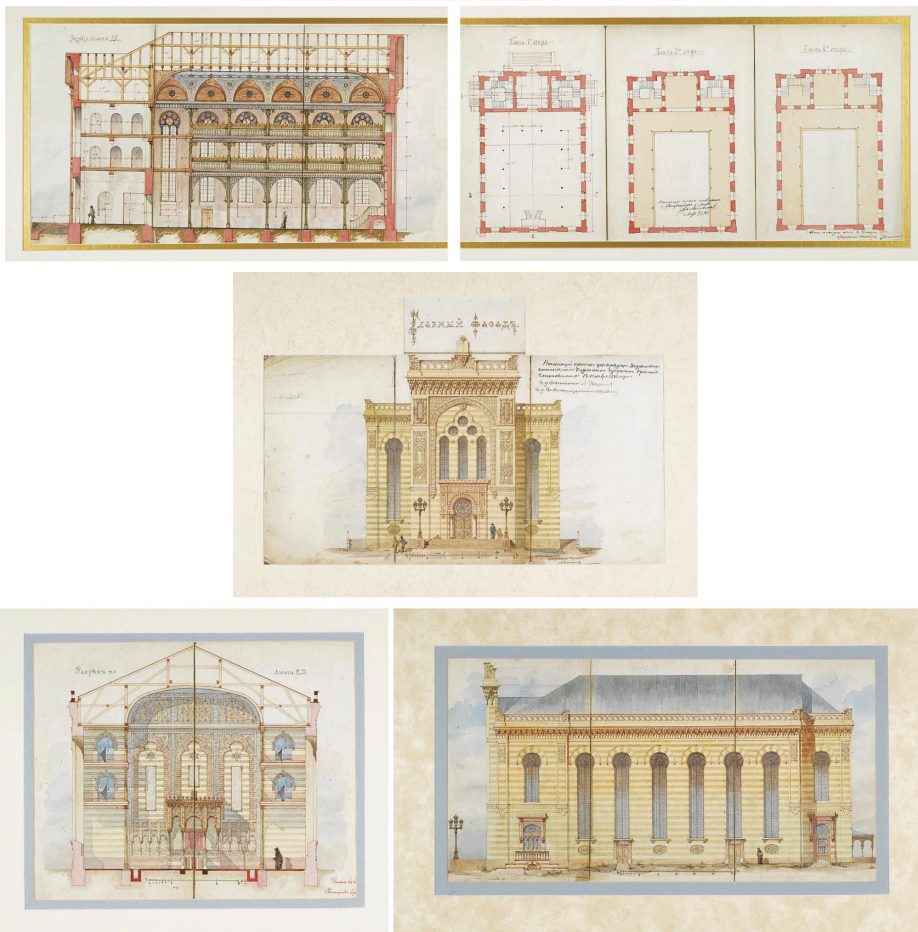
mniejszej synagogi, znajdującej się na tej samej posesji i pełniącej funkcję szkoły, również autorstwa Zeligsona, z lipca 1900 roku. Oprócz tego znajdowały się tam dwa rysunki małej synagogi z posesji A. Dobranieckiego przy ul. Północnej 6⁸.

4. A. Zeligson, projekt przebudowy synagogi staromiejskiej – rzut poziomy, 1895.
Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska

37

Five Architectural Drawings of the
Stara Synagogue in Lodz, Warsaw:
Adolf Zeligson, 1896

Estimate

5,000 — 7,000 USD

LOT SOLD. 13,750 USD (Hammer Price with Buyer's Premium)

Details & Cataloguing

Important Judaica

17 December 2008 | 2:00 PM EST

Five Architectural Drawings of the Stara Synagogue in Lodz, Warsaw: Adolf Zeligson, 1896

Ink and watercolor on paper

1. Interior, north elevation (11¼ x 21¼ in.; 285 x 545 mm) (matted together with #2)
2. Three floor plans (11¼ x 23 in.; 285 x 585 mm)
3. Exterior elevation, western entrance (15½ x 23¼ in.; 395 x 590 mm)
4. Interior elevation, eastern wall (12½ x 15½ in.; 318 x 395 mm) exterior elevation (12½ x 23½ in.; 320 x 595 mm)

5. Strona internetowa domu aukcyjnego Sotheby's ze skradzionymi z łódzkiego archiwum planami – fragment, <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2008/important-judaica-no8504/lot.37.html> (dostęp: 16.04.2025)

Plany synagogi staromiejskiej autorstwa Zeligsona stanowiły niezwykle cenny dokument. Przedstawiały bowiem formę nieistniejącego już obiektu, którego wygląd znany był wcześniej jedynie z kilku fotografii archiwalnych, ukazujących wyłącznie część frontową. Równie wartościowe były rysunki inwentaryzacyjne, także barwne, obrazujące stan zachowania synagogi przez rozbudowę („Rysunek z natury...”), będące jedynym zachowanym źródłem ikonograficznym prezentującym budowlę zaprojektowaną przez Jana Karola Mertschinga. Jej wygląd zrekonstruowano wcześniej wyłącznie na podstawie opisów archiwalnych. Wartość tych materiałów znacznie zwiększał staranny sposób ich wykonania – rysunki sporządzono na kartonach nieco większych niż format A4, naklejonych na płótno. Poszczególne plansze projektowe składały się z kilku (dwóch, trzech lub czterech) składanych części. Większość z nich była pokolorowana akwarelą, z wprowadzeniem interesującego sztafażu. Istotny był też dobry stan zachowania. Materiały zawarte w teczce tworzyły niezwykle cenny dokument historyczny i ikonograficzny dotyczący dziejów łódzkiej synagogi staromiejskiej, a zarazem ważne uzupełnienie wcześniej przebadanych źródeł archiwalnych. Rodziło się przy tym pytanie: dlaczego kilka lat wcześniej nie poinformowano mnie o istnieniu tak obszernego zespołu planów, których rozmiar i forma sprawiały, że trudno było je przeoczyć?

W marcu 1998 roku natychmiast zamówiłem wykonanie 12 fotografii najcenniejszych rysunków z tego zbioru (najwartościowsze z nich przedstawiają ilustracje 1–4, 6–8). W łódzkim archiwum wykonywano wówczas jedynie czarno-białe negatywy, z których następnie zamówiłem odbitki fotograficzne, planując napisanie artykułu opartego na tych niezwykle cennych, dotąd nieudostępnianych badaczom materiałach. Tekst ten miał stanowić uzupełnienie wspomnianych powyżej publikacji na temat łódzkich synagog. W trakcie przygotowywania artykułu, na początku kolejnego roku, ponownie zamówiłem w archiwum poszyt z zespołu Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska o numerze inwentaryzacyjnym 427, aby porównać fotografie planów z ich oryginałami. Jakież było moje zdumienie, gdy otrzymałem teczkę, która już na pierwszy rzut oka wydawała się znacznie cieńsza niż ta, którą przeglądałem wcześniej. Szybkie przejrzanie zawartości potwierdziło pierwsze wrażenie – brakowało wielu rysunków, łącznie siedmiu, w tym najcenniejszych barwnych, stanowiących około jednej trzeciej pierwotnej zawartości teczki. Natychmiast poprosiłem obsługę archiwum o wyjaśnienie. Moje spostrzeżenia zostały potwierdzone, jednak nikt nie potrafił wyjaśnić zniknięcia tak dużej części poszytu. Osoba obsługująca czytelną naukową zapewniła mnie, że brakujące plany zostały zapewne omyłkowo przełożone do innej teczki i wkrótce się odnajdą. Każda teczka archiwalna ma tzw. metryczkę, w której odnotowuje się wszystkie osoby z niej korzystające – lektura tej karty pozwoliła ustalić, że po mojej wcześniejszej wizycie w marcu 1998 roku, korzystały z niej dwie osoby.

Jak mnie poinformowano, byli to dwaj „badacze” z Izraela, którzy przeglądali dokumenty 5 listopada tego samego roku.

Gdy po pewnym czasie, podczas kolejnej wizyty w archiwum zapytałem o brakujące plany, zapewniono mnie, że poszukiwania wciąż trwają. Jednocześnie poproszono, bym nie nagłaśniał sprawy, zwłaszcza informacji, że ostatnimi osobami zamawiającymi wspomniany poszyt, byli obywatele Izraela: „Pan rozumie, to delikatna sprawa” – co zawierało wyraźną sugestię, że plany mogły zostać skradzione. Pytanie o „zaginione” rysunki ponawiałem kilkakrotnie w ciągu następnych miesięcy. W pewnym momencie powiedziano mi, że brakujące materiały się odnalazły i zostały przekazane do konserwacji. Trochę mnie to zdziwiło, gdyż podczas wcześniejszego przeglądania nie zauważyłem poważniejszych uszkodzeń. W tej sprawie udałem się z wizytą do ówczesnej dyrektorki łódzkiego archiwum, które potwierdziła, że „zagubione” plany odnalazły się i są w trakcie prac konserwatorskich. Ponowiła też prośbę, by nie nagłaśniać sprawy⁹. Uspokojony zapewnieniem przedstawiciela władz instytucji przestałem drążyć temat. Niedługo potem złożyłem do druku artykuł, w wersji polskiej i angielskiej, omawiający „odnalezione”, a następnie „zaginione” rysunki Adolfa Zeligsona, wykorzystując fotografie wykonane na podstawie negatywów zamówionych w marcu 1998 roku¹⁰.

Zagadnienie to nadal jednak budziło moje wątpliwości, gdyż mimo upływu czasu „zagubione” rysunki nie pojawiały się w zbiorach archiwalnych. Coraz silniejsze stawało się podejrzenie, że w listopadzie 1998 roku zostały one po prostu skradzione przez obywateli Izraela, do czego dyrekcja archiwum nie chciała się przyznać. W wydanej w 2001 roku książce, będącej wynikiem badań archiwalnych prowadzonych pod koniec lat 90., *Jak zbudowano przemysłową Łódź. Architektura i urbanistyka miasta w latach 1821–1914*, we fragmencie opisującym historię synagogi staromiejskiej zamieściłem przypis informujący o historii rysunku inwentaryzacyjnego sporządzonego w 1894 roku przez Adolfa Zeligsona, przez długi czas niedostępnego. Przypis kończył się stwierdzeniem: „Rysunek ten został jednak skradziony w końcu 1998 r., prawdopodobnie przez badaczy z Izraela (wg ustnej informacji pracowników archiwum)”¹¹. Wzbudziło to zainteresowanie dziennikarki Joanny Leszczyńskiej z „Dziennika Łódzkiego”, która zaintrygowana informacją o kradzieży, przeprowadziła rozmowę z dyrektorką archiwum. Efektem była krótka publikacja w gazecie w maju 2003 roku, w której dyrektorka

9 Nazwisk ówczesnej dyrektorki Archiwum Państwowego w Łodzi, jak i pracowników, z którymi miałem w tym czasie kontakt, nie podaję ze względu na charakter sprawy. Osoby te od dawna nie pracują już w archiwum.

10 STEFAŃSKI 2000, *passim*; STEFAŃSKI 2001b, *passim*.

11 STEFAŃSKI 2001a, s. 92, przyp. 67.

powtórzyła twierdzenie o odnalezieniu rysunków i przekazaniu ich do konserwacji: „Okazało się, że rysunek [inwentaryzacyjny] i projekt pomyłkowo zostały włożone do innej teczki. Teraz materiały te oddaliśmy do konserwacji”. Żadnej kradzieży zatem nie było¹². Zamykało to w tym momencie sprawę.

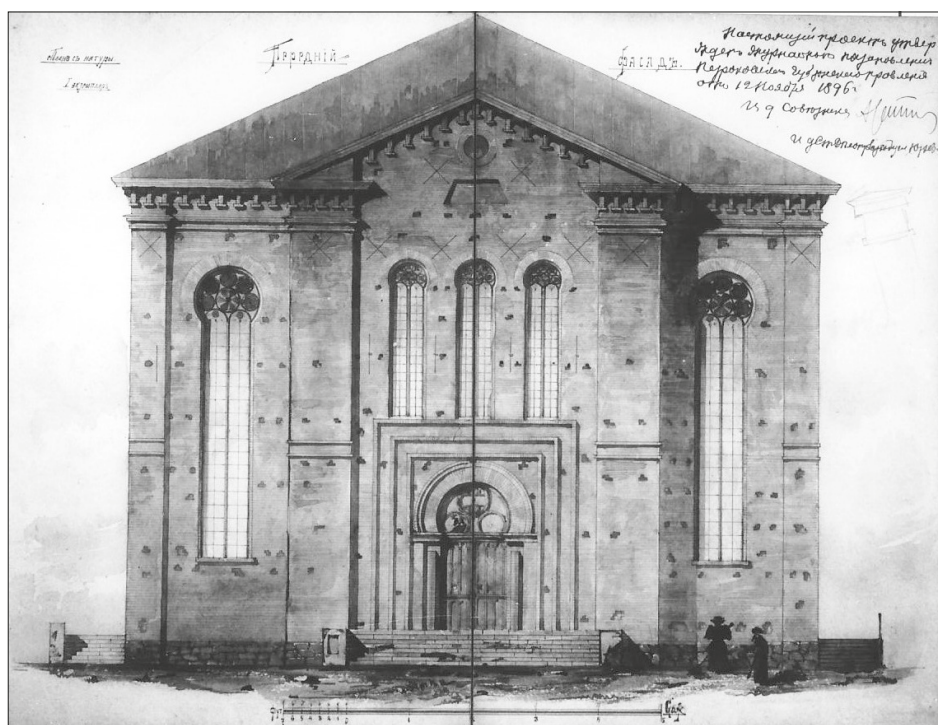
O kwestii tej trudno było jednak całkowicie zapomnieć. Warto przy tym pamiętać, że miało to miejsce w czasie głośnej sprawy kradzieży i wywiezienia z Drohobycza fresków autorstwa Brunona Schulza przez przedstawicieli izraelskiego Yad Vashem, którzy drobnymi sumami przekupili właściciela domu i władze miasta¹³. Wydawało się więc, że mogło chodzić o kradzież podobnego typu. Sprawa okazała się jednak bardziej prozaiczna. W kwietniu 2015 roku w internecie wpisałem nazwisko Adolfa Zeligsona. Jakież było moje zdumienie, gdy pojawiła się strona nowojorskiego domu aukcyjnego Sotheby's... z rysunkami jego autorstwa – tymi samymi, które znajdowały się w zbiorach łódzkiego archiwum. Okazało się, że w grudniu 2008 roku rysunki te – zawierające przekrój i trzy rzuty synagogi przed przebudową oraz trzy plansze z projektem przebudowy – zostały wystawione na aukcji z estymacją 5–7 tys. dolarów amerykańskich i ostatecznie sprzedane za kwotę 13 750 dolarów (il. 5). Zaskakujące było to, że informacje o sprzedaży nadal znajdowały się na stronie internetowej domu aukcyjnego Sotheby's, co można uznać za łut szczęścia. Informacja ta potwierdziła, że w 1998 roku doszło do kradzieży archiwaliów i jednoznacznie ujawniła jej motyw – była to zwykła kradzież dla zysku. W tej sytuacji postanowiłem podjąć odpowiednie działania.

Już wcześniej o zaginięciu planów i moich podejrzeniach informowałem ówczesnego Łódzkiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Wojciecha Szygendowskiego. Mając od niego wiedzę o istnieniu wyspecjalizowanych jednostek policji zajmujących się kradzieżami dzieł sztuki i handlem nimi, przekazałem mu wszystkie informacje, prosząc, by z racji swojego urzędu zwrócił się do tego typu komórki. Tak też się stało. Sprawą zajął się policyjny koordynator do spraw zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom podinsp. dr Adam Grajewski, który współpracował z Wojciechem Szygendowskim i kontaktował się ze mną telefonicznie, by poznać szczegóły sprawy. Zaproszony też zostałem celem złożenia zeznań do Komendy Miejskiej Policji w Łodzi. Sprawą zainteresowano odpowiednie służby amerykańskie, a konkretnie agencję federalną Homeland Security Investigation. W listopadzie 2018 roku nawiązał ze mną kontakt – najpierw mailowo, a następnie telefonicznie – oficer nowojorskiego oddziału tej agencji, agent specjalny działu Cultural Property, Art and Antiquities, Eugene Kizenko, prosząc o przekazanie

12 LESZCZYŃSKA 2003, s. 22.

13 Szczegóły tej sprawy i ostatecznego polubownego porozumienia władz Ukrainy i Yad Vashem podaje m.in. portal: <https://encyklopediateatru.pl/artykuly/49357/dyplomatyczny-final-awan-tury-o-freski-schulza> (dostęp: 3.06.2025).

wszystkich informacji na temat sprawy oraz skanów zamówionych przeze mnie w marcu 1998 roku negatywów – jak się okazało były one jedynym dowodem, że odnalezione i odzyskane na terenie USA rysunki znajdowały się pierwotnie w łódzkim archiwum (samo archiwum nie miało żadnej dokumentacji dotyczącej tych planów). Mailowo przekazałem wszystkie materiały, a 13 grudnia 2018 roku odbyłem długą rozmowę telefoniczną z Polką pracującą w nowojorskiej agencji. W trakcie rozmowy złożyłem zeznania mające decydujące znaczenie dla sprawy. Pozwoliły one na jednoznaczne stwierdzenie faktu, że plany znajdujące się na terenie Stanów Zjednoczonych pochodzą z łódzkiego archiwum i prawnie są własnością polskiego Skarbu Państwa. Efektem były działania służb amerykańskich – sądowe odebranie pod koniec następnego roku planów łódzkiej synagogi staromiejskiej amerykańskim właścicielom (mimo że nabyli je w dobrej wierze) i przekazanie ich nowojorskiemu biuru Homeland Security Investigation¹⁴.

6. A. Zeligson, inwentaryzacja synagogi staromiejskiej z 1894 r. – fasada. Niegdyś w zbiorach Archiwum Państwowego w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska

14 <https://lodzka.policja.gov.pl/ld/informacje/69491,Odzyskane-rysunki-synagogi-wrocily-do-Archiwum-Panstwowego.html> (dostęp: 3.06.2025).

Służby amerykańskie skontaktowały się następnie z Departamentem Dziedzictwa Kulturowego za Granicą i Strat Wojennych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie. Po załatwieniu wszystkich formalności plany w listopadzie 2021 roku zostały przekazane w polskim konsulacie w Nowym Jorku delegacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a następnie przewieziono je do Polski¹⁵. Ostatecznie 23 lutego 2022 roku miała miejsce uroczystość przekazania ich dyrekcji Archiwum Państwowego w Łodzi, o której pisała w tonie triumfalistycznym łódzka prasa; pojawiły się też liczne informacje na stronach internetowych. W uroczystości wzięli udział – podają za stroną internetową łódzkiego archiwum – Wiceprezes Rady Ministrów, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. dr hab. Piotr Gliński, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych dr Paweł Pietrzyk, Dyrektor Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji insp. Grzegorz Napiórkowski, Dyrektor Departamentu Restytucji Dóbr Kultury Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Elżbieta Rogowska, a także Komendant Wojewódzkiej Policji w Łodzi nadinsp. Sławomir Litwin. Piszący te słowa nie został zaproszony. Jak napisano na tejże stronie:

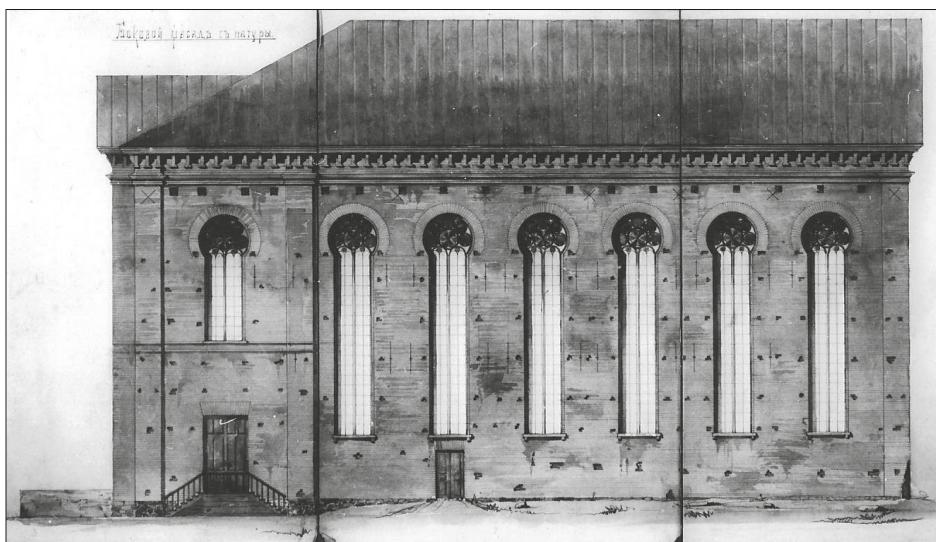
Bezcenne dokumenty udało się odzyskać dzięki staraniom Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przy współpracy funkcjonariuszy polskiej Policji i amerykańskiej agencji federalnej Homeland Security Investigations. Materiały zidentyfikowano w 2016 roku w internetowej ofercie jednego z nowojorskich domów aukcyjnych.

Dokładniejsze informacje podano na stronie głównej łódzkiej Policji, gdzie można było przeczytać:

W trakcie czynności prowadzonych w 2015 roku łódzka Policja weszła w posiadanie informacji na temat zagranicznej aukcji internetowej, w której pojawiły się wątpliwości co do legalności przedmiotu sprzedaży. Podczas weryfikacji informacji doprecyzowano okoliczności kradzieży. Ustalono, że 5 listopada 1998 roku, po wypożyczeniu teczki w czytelnicy na terenie łódzkiego Archiwum Państwowego z projektami synagogi, dokonano kradzieży rysunków [...]. Utracone szkice zostały następnie nielegalnie wywiezione za granicę. Okazało się, że 2008 roku oferowane były do sprzedaży za pośrednictwem domu aukcyjnego w Nowym Jorku za cenę 13 750 USD.

15 <https://www.gov.pl/web/kultura/skradzione-dziewietnastowieczne-rysunki-lodzkiej-synagogi-zostaly-odzyskane> (dostęp: 3.06.2025).

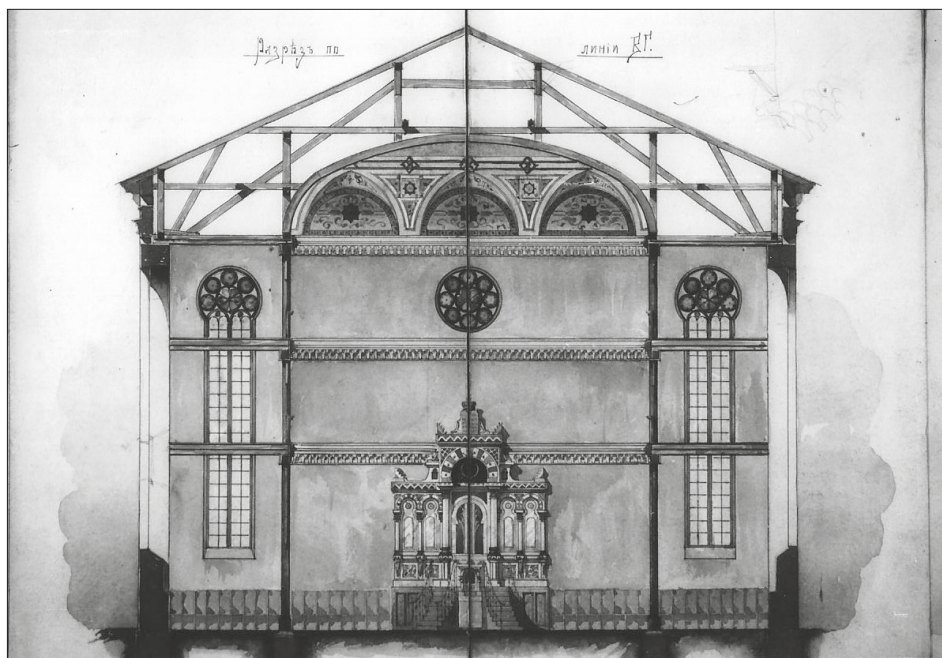
Sprawa kradzieży prowadzona była przez I Komisariat Policji w Łodzi przy ścisłej współpracy z Wydziałem Kryminalnym KWP w Łodzi oraz osobiście zaangażowanym koordynatorem do zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom podinsp. dr Adamem Grajewskim. W maju 2018 r. organizowane było w Brukseli seminarium dla ekspertów ds. zwalczania przestępczości dotyczącej kradzieży dóbr kultury. W trakcie spotkania, podczas rozmów z członkami reprezentującymi USA z Homeland Security Investigations / New York Cultural Property, Art and Antiquities Group, funkcjonariusz [podinsp. dr A. Grajewski] zainteresował ich tematem aukcji internetowej w amerykańskim domu aukcyjnym, w którym oferowane do sprzedaży były szkice przedmiotowej synagogi. Partner zagraniczny zaoferował pomoc w tej sprawie. Następstwem tego było dalsze kontynuowanie rozmów i wymiana korespondencji na temat poszukiwanego przez RP dobra kultury. W trakcie tej wymiany przesłano wszystkie informacje i dokumenty dotyczące rejestracji przedmiotowego dobra kultury z krajowej bazy zabytków utraconych oraz bazy danych Interpolu. We wrześniu 2018 roku uzyskano informację, że agenci HSI ustalili miejsce przechowywania szkiców i będą zwracać się do sądu w USA o zgodę na ich zabezpieczenie od obecnych posiadaczy. Pod koniec 2019 roku doszło do zabezpieczania wszystkich utraconych szkiców¹⁶.

7. A. Zeligson, inwentaryzacja synagogi staromiejskiej z 1894 r. – elewacja boczna. Niegdyś w zbiorach Archiwum Państwowego w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska

¹⁶ <https://lodzka.policja.gov.pl/ld/informacje/69491,Odzyskane-rysunki-synagogi-wrocily-do-Archiwum-Panstwowego.html> (dostęp: 3.06.2025).

W tekstach powyższych nie ma niestety mowy o tym, kto ujawnił kradzież planów, dzięki komu łódzka Policja „weszła w posiadanie informacji na temat zagranicznej aukcji internetowej”, kto tak naprawdę przekazał nowojorskiemu biuru Homeland Security Investigation „wszystkie informacje i dokumenty dotyczące rejestracji przedmiotowego dobra kultury”. Nazwisko niżej podpisanego nie pojawia się ani razu, podobnie jak nazwisko Wojciecha Szygendowskiego, który odegrał ważną rolę w zainteresowaniu Policji sprawą kradzieży. W cytowanym wcześniej opisie uroczystości zwrotu skradzionych planów napisano: „Dyrektor łódzkiego archiwum Bartosz Górecki wyraził podziękowania wszystkim, którzy przyczynili się do odzyskania skradzionych materiałów”. Niestety, do dziś żadnych podziękowań się nie doczekałem. Pozostaje satysfakcja, że w istotny sposób przyczyniłem się do ujawnienia kradzieży i odzyskania cennych materiałów archiwalnych dotyczących dawnej łódzkiej architektury.

8. A. Zeligson, inwentaryzacja synagogi staromiejskiej z 1894 r. – przekrój poprzeczny. Niegdyś w zbiorach Archiwum Państwowego w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska

Warto dodać, że w powyższych informacjach medialnych, utrzymanych w entuzjastycznym tonie, pominięto fakt, że nie wszystkie rysunki zostały odzyskane. W dalszym ciągu brakuje trzech rysunków inwentaryzacyjnych synagogi z 1894 roku (przedstawiających fasadę, elewację boczną i przekrój poprzeczny; il. 6–8). Do dziś brak jakichkolwiek wiadomości o ich losach.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- APŁ, Ant. RPG, sygn. 2534 – Archiwum Państwowe w Łodzi, Anteriora Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego, sygn. 2534.
- APŁ, ŁGWŻ, sygn. 4 – Archiwum Państwowe w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska, sygn. 4.
- APŁ, ŁGWŻ, sygn. 427 – Archiwum Państwowe w Łodzi, Łódzka Gmina Wyznaniowa Żydowska, *Plany synagogi*, sygn. 427.
- APŁ, RPG WB, sygn. 9044 – Archiwum Państwowe w Łodzi, Rząd Gubernialny Piotrkowski Wydział Budowlany, sygn. 9044.

Opracowania

- LESZCZYŃSKA 2003 – Joanna Leszczyńska, *Ani skradzione, ani zaginione*, „Dziennik Łódzki” 2003, nr 118 z 22 maja, s. 22.
- STEFAŃSKI 1994 – Krzysztof Stefański, *Budownictwo synagogalne w Łodzi*, „Biuletyn ŻIH-u – Instytutu Naukowo-Badawczego w Polsce” 1994, nr 1–3, s. 9–19.
- STEFAŃSKI 1995 – Krzysztof Stefański, *Architektura sakralna Łodzi w okresie przemysłowego rozwoju miasta 1821–1914*, Łódź 1995.
- STEFAŃSKI 1998 – Krzysztof Stefański, *The Synagogues of Łódź*, „Polin. Studies in Polish Jewry”, London–Portland 1998, s. 154–167.
- STEFAŃSKI 2000 – Krzysztof Stefański, *Nowe materiały do dziejów synagogi staromiejskiej w Łodzi*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 2000, nr 2, s. 207–214.
- STEFAŃSKI 2001a – Krzysztof Stefański, *Jak zbudowano przemysłową Łódź. Architektura i urbanistyka miasta w latach 1821–1914*, Łódź 2001.
- STEFAŃSKI 2001b – Krzysztof Stefański, *New sources on the History of the Old Town Synagogue in Łódź, Polin*, „Studies in Polish Jewry” 2001, vol. XIV, s. 286–294.
- STEFAŃSKI 2010 – Krzysztof Stefański, *Ludzie, którzy zbudowali Łódź. Leksykon architektów i budowniczych miasta (do 1939 roku)*, Łódź 2010.
- STEFAŃSKI/SZRAJBER 2009 – Krzysztof Stefański, Rafał Szrajber, *Łódzkie synagogi. Wirtualne dziedzictwo „zaginionej dzielnicy”*, Łódź 2009.

Strony internetowe

- <https://encyklopediateatru.pl/artykuly/49357/dyplomatyczny-final-awantury-o-freski-schulza> (dostęp: 3.06.2025).
- <https://lodzka.policja.gov.pl/ld/informacje/69491,Odzyskane-rysunki-synagogi-wrocily-do-Archiwum-Panstwowego.html> (dostęp: 3.06.2025).
- <https://www.gov.pl/web/kultura/skradzone-dziewietnastowieczne-rysunki-lodzkiej-synagogi-zostaly-odzyskane> (dostęp: 3.06.2025).

Received: 30.05.2025. Accepted: 18.06.2025.

Funding information: University of Lodz. Institute of Art History.

Conflicts of interests: None.

Ethical considerations: The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

The percentage share of the author in the preparation of the work is: KS 100%

Declaration regarding the use of GAI tools: not used